

Piotr Ślęzak

Dziedziczenie praw majątkowych w świetle polskiego prawa autorskiego

I. Wprowadzenie

Spadkobiercy ustawowi i testamentowi wchodzi w ogół majątkowych praw i obowiązków zmarłego twórcy. Stają się oni podmiotami majątkowych praw autorskich. Jest to znana prawu autorskiemu sytuacja, kiedy jedna osoba jest twórcą, a inna uprawnionym z tytułu majątkowych praw autorskich.

Należy założyć, że wprowadzenie reguły dziedziczności majątkowych praw autorskich jest jednym z czynników promujących twórczość. Gdyby ustawodawca wyraźnie nie przewidział dziedziczenia tych praw, musielibyśmy uznać, że nie wchodzi one do spadku jako prawa ściśle związane z osobą twórcy. Wówczas prawa majątkowe po śmierci twórcy wygasłyby. W takiej sytuacji twórcy nie byłiby zainteresowani rozpowszechnianiem swoich utworów, ponieważ w razie ich śmierci ekonomiczne efekty ich twórczości trafiałyby do podmiotów rozpowszechniających, a nie do osób bliskich twórcy.

II. Czas trwania praw autorskich

W doktrynie cywilistycznej nie wywołuje wątpliwości założenie, że prawo własności jest nieograniczone w czasie. Podmiotowe prawo własności jest chronione tak długo, jak długo istnieje rzecz, na której to prawo ustanow-

wiono. Konstrukcja majątkowych praw autorskich¹ jest oparta na koncepcji własnościowej (z uwagi na podobieństwo uprawnień przysługujących właścicielowi wobec rzeczy i autorowi wobec utworu). Wydawałoby się więc, że majątkowe prawa autorskie również powinny być nieograniczone w czasie. Znane są w historii prawa autorskiego przykłady ustaw, które ustanawiają nieograniczoną w czasie ochronę (Portugalia, Brazylia, Nikaragua). Jednakże współcześnie ustawodawcy przewidują ochronę ograniczoną. Czas ochrony jest „skalkulowany” w taki sposób, by nie zniechęcać twórców i producentów².

Ochrona trwa za życia autora i określony czas po jego śmierci. Konwencja berneńska³ wyznaczyła światowy standard czasu ochrony wynoszący 50 lat po śmierci autora. Twórcy konwencji berneńskiej ustanowili w ten sposób ochronę interesów majątkowych autorów oraz dwóch pokoleń ich zstępnych. Z uwagi na wydłużenie średniego okresu życia w krajach Wspólnoty Europejskiej i różnice w określeniu czasu ochrony w państwach członkowskich ustawodawca europejski wydał dyrektywę o czasie ochrony⁴, ustanawiając jej 70-letni okres.

Państwa członkowskie i niektóre kraje nienależące do Wspólnoty (np. Norwegia, Szwajcaria, Brazylia, Peru) dostosowały swoje ustawodawstwo do tego wydłużonego okresu ochrony. Wiele państw przestrzega standardu wyznaczonego przez konwencję berneńską (np. Japonia, Boliwia, Arabia Saudyjska, Mołdawia, Rosja). Ustawodawcy rzadko decydują się na utrzymywanie krótszych (np. Jordania wprowadziła 30-letnią ochronę) lub dłuższych okresów ochrony (ustawa kolumbijska przewiduje 80-letnią ochronę).

Ustawodawca polski, jeszcze przed przystąpieniem do Unii Europejskiej, wprowadził 70-letni okres ochrony majątkowych praw autorskich.

¹ Ustawa z 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. z 2006 r. Nr 90, poz. 631 ze zm.), dalej: pr. aut.

² Tak w odniesieniu do ustawy amerykańskiej P. Goldstein, [w:] *Copyright's Highway: from Gutenberg to the Celestial Jukebox*, New York 1994, s. 175 i nast.

³ Akt paryski konwencji berneńskiej o ochronie dzieł literackich i artystycznych z 24 lipca 1972 r., załącznik do Dz.U. z 1990 r. Nr 82, poz. 474.

⁴ Dyrektywa Nr 1993/98/WE w sprawie ujednoczenia czasu ochrony prawa autorskiego i niektórych praw pokrewnych; zob. tekst [w:] J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie. Przepisy, orzecznictwo, umowy międzynarodowe*, Warszawa 2002, s. 854 i nast.

Oznacza to, że po upływie tego okresu każdy może swobodnie korzystać z twórczości, przestrzegając jedynie praw osobistych twórców. Korzystanie to jest nieodpłatne. Jedynym wyjątkiem od tej reguły jest instytucja *domaine public payant*.

III. Dziedziczność praw autorskich

Skoro majątkowe prawa autorskie są chronione przez 70 lat *post mortem auctoris* (art. 36 pr. aut.) konieczne staje się określenie losów tych praw po śmierci twórcy. Kwestie dotyczące losów majątku zmarłej osoby fizycznej reguluje prawo spadkowe. Prawo autorskie wprowadza jedynie modyfikacje ogólnych reguł wynikających z prawa spadkowego.

Określając losy majątkowego prawa autorskiego po śmierci twórcy, ustawodawca musiał uwzględnić dwa założenia. Po pierwsze, wraz z upływem czasu *post mortem auctoris* wykonywanie praw majątkowych staje się coraz trudniejsze, do tego stopnia, że eksploatacja niektórych dzieł może zostać zablokowana. Po drugie, autorzy tworzą często z myślą o zapewnieniu swoim zstępnyom korzyści z wpływów należności z tytułu rozporządzania prawami do utworu⁵. Założenia te ustawodawca uwzględnił, wprowadzając z jednej strony ograniczenia czasu ochrony, a z drugiej dziedziczność majątkowych praw autorskich.

Charakterystyczna dla polskiego prawa autorskiego jest dziedziczność wyłącznie majątkowego prawa autorskiego. Ustawodawca nie zdecydował się na zastosowanie znanej w wielu systemach prawnych konstrukcji dziedziczności autorskich praw osobistych, bez względu na to, czy opierają się one na monistycznej czy dualistycznej koncepcji prawa autorskiego. Przykładem jest prawo francuskie⁶, belgijskie⁷ czy niemieckie⁸.

⁵ Zob. wyjaśnienie *ratio legis* czasu trwania ochrony autorskoprawnej [w:] A. Trol-ler, *Immaterialgüterrecht*, Band II, Basel-Frankfurt am Main 1985, s. 124-131.

⁶ Por. F. Pollaud-Dulian, [w:] *Juris – Classeur, Propriété littéraire et artistique*, Fasc. 1225, Paris 2002, numer brzegowy (dalej: nb.) 49-86; P.-Y. Gautier, *Propriété littéraire et artistique*, Paris 2001, nb. s. 365 i nast.; A. Lucas, H.-J. Lucas, *Traité de la propriété littéraire et artistique*, Paris 1994, s. 361 i nast.

⁷ Zob. F. de Visser, B. Michaux, *Précis du droit d'auteur et des droits voisins*, Bruxelles 2000, nb. 65-68.

⁸ Zob. G. Schricker, *Urheberrecht. Kommentar*, München 1999, s. 547 i nast.; H. Haberstumpf, *Handbuch des Urheberrechts*, München 2002, nb. 380-381.

Prawo spadkowe dotyczy wyłącznie przejścia majątku zmarłej osoby fizycznej na inne podmioty. Nie określa natomiast losów majątku osoby prawnej, która przestała istnieć. Nie możemy zapominać, że prawa autorskie w niektórych sytuacjach przysługują osobom prawnym. Mam tu na myśli zwłaszcza osoby prawne będące producentami utworów audio-wizualnych, pracodawcami twórców lub wydawcami. Należy wówczas sięgnąć do norm należących do innych gałęzi prawa (np. do prawa upadłościowego)

IV. Prawa wchodzące w skład spadku

Polskie prawo spadkowe opiera się na zasadzie sukcesji uniwersalnej. Oznacza to, że jedno zdarzenie, jakim jest śmierć spadkodawcy, powoduje przejście ogółu przysługujących mu praw i obowiązków majątkowych na inne podmioty (spadkobierców). Wchodzą one w skład spadku.

Zgodnie z art. 922 k.c. spadek stanowi ogół majątkowych praw i obowiązków o charakterze prywatnoprawnym. Pozwala to objąć zakresem tej normy majątkowe prawa autorskie. Prawo autorskie stanowi *lex specialis* w odniesieniu do kodeksu cywilnego w zakresie przejścia majątkowych praw autorskich na inne podmioty. Ustawa ta nie zawiera jednak, poza art. 42 pr. aut., odrębnych norm dotyczących dziedziczenia. Oznacza to powrót w kwestii dziedziczenia praw i obowiązków z zakresu majątkowego prawa autorskiego do ogólnych regulacji kodeksu cywilnego.

Przyjęcie przez ustawodawcę koncepcji dziedziczności majątkowych praw autorskich wyklucza interpretowanie ich jako „ściśle związanych z osobą zmarłego” i w konsekwencji wyłączenie ze spadku⁹.

Spróbujemy prześledzić, jakie majątkowe prawa i obowiązki autorsko-prawne wchodzą w skład spadku.

Spadek obejmuje ogół autorskich praw majątkowych. W celu ustalenia, o jakie konkretnie uprawnienia chodzi, musimy odwołać się do treści art. 17 pr. aut. Zgodnie z tym przepisem twórca przysługuje wyłączne prawo do korzystania z utworu i rozporządzania nim na wszystkich polach

⁹ Por. A. Kopff, [w:] S. Grzybowski, A. Kopff, J. Serda, *Zagadnienia prawa autorskiego*, Warszawa 1973, s. 170; J. Barta, R. Markiewicz, [w:] J. Barta, M. Czajkowska-Dąbrowska, Z. Cwiąkałski, R. Markiewicz, E. Traple, *Komentarz do ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych*, Kraków 2005, s. 386.

eksploatacji oraz prawo do wynagrodzenia za korzystanie z utworu. W chwili śmierci spadkodawcy prawa te przechodzą na spadkobierców. Oznacza to, że spadkobierca może sam korzystać z utworu lub zezwolić na korzystanie z niego innemu podmiotowi. Użyte przez ustawodawcę określenie „rozporządzanie utworem” odnosi się, wbrew literalnemu brzmieniu ustawy, do rozporządzania prawem do korzystania z utworu, a nie do rozporządzania utworem jako takim.

Nabyte przez spadkobierców prawa majątkowe dotyczą eksploatacji utworu „na wszystkich polach eksploatacji”. Przez pole eksploatacji należy rozumieć wykształcone w praktyce sposoby korzystania z utworu odrębne pod względem ekonomicznym. Oznacza to, że każdy kolejny sposób korzystania z utworu staje się odrębnym polem eksploatacji, jeśli pozwala zrealizować „siłę zarobkową” tkwiącą w utworze i pozwala utworowi dotrzeć do nowej publiczności¹⁰. Przykładowe wyliczenie możliwych pól eksploatacji zawiera art. 50 pr. aut. Oprócz pól wymienionych przez ustawodawcę istnieją także inne.

Spadkobierca może korzystać z prawa do korzystania z utworu na wszystkich polach eksploatacji i rozporządzać nim. Pojawia się pytanie, czy możliwość ta dotyczy jedynie pól znanych w chwili otwarcia spadku czy także pól, które powstaną później. Oczywiście jest, że spadkobierca twórcy może zawierać umowy dotyczące korzystania z utworu wchodzącego w skład spadku. Podlega on tym samym ograniczeniom w zakresie umów prawa autorskiego, jakim wcześniej podlegał twórca. W konsekwencji spadkobierca nie może rozporządzić prawem na polach nieznanych w chwili zawarcia umowy. Zasada ta nie dotyczy jedynie utworów audiowizualnych (art. 41 ust. 4 i 5 pr. aut.).

Przedmiotem dziedziczenia jest również prawo do wynagrodzenia. Nabywanie prawa do wynagrodzenia jest konsekwencją rozporządzenia prawem do korzystania z utworu. W konsekwencji przysługiwałoby ono spadkobiercom nawet wówczas, gdyby ustawodawca nie wymienił go w art. 17 pr. aut. Oprócz tak ogólnie sformułowanego prawa do wynagrodzenia spadkobiercom przysługuje odrębne wynagrodzenie w sy-

¹⁰ Zob. P. Ślęzak, *Pola eksploatacji utworów audiowizualnych*, Bydgoszcz-Katowice 2006, s. 18-28.

tuacjach szczególnych – te formy wynagrodzenia również wchodzi w skład spadku¹¹. Dotyczy to wynagrodzenia wypłacanego przez:

1) producentów i importerów urządzeń oraz nośników służących do zwielokrotniania utworów (art. 20 ust. 2-4 pr. aut.);

2) posiadaczy urządzeń reprograficznych prowadzących działalność gospodarczą w zakresie zwielokrotniania utworów dla użytku osobistego osób trzecich (art. 20¹ pr. aut.);

3) ośrodki informacji i dokumentacji (art. 30 ust. 2 pr. aut.);

4) wydawców za umieszczenie w celach dydaktycznych i naukowych drobnych, opublikowanych utworów lub fragmentów większych utworów w podręcznikach, wypisach i antologiach (art. 29 ust. 3 pr. aut.);

5) korzystającego z utworu audiowizualnego w związku z:

a) wyświetlaniem w kinach,

b) najmem egzemplarzy i ich publicznym odtwarzaniem,

c) nadaniem telewizyjnym,

d) reprodukowaniem utworu na egzemplarzu przeznaczonym dla własnego użytku prywatnego.

Do spadku należą również prawa i obowiązki o charakterze zobowiązaniowym wynikające z zawarcia przez twórcę umów z zakresu prawa autorskiego. W skład spadku nie wchodzi jedynie zobowiązanie twórcy do stworzenia utworu. Jest to przykład świadczenia, które twórca musi spełnić osobiście. Kontrahent zwraca z nim umowę ze względu na jego osobiste przymioty. Wydaje się więc, że należy je zaliczyć do obowiązków „ściśle związanych z osobą twórcy” niewchodzących w świetle art. 922 § 2 k.c. do spadku.

Do spadku należą roszczenia związane z naruszeniem majątkowych praw autorskich. Chodzi tu o wierzytelności dotyczące wydania uzyskanych korzyści, zapłaty podwójnego lub potrójnego stosownego wynagrodzenia oraz naprawienia szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym (art. 79 ust. 1 pr. aut.).

Osobiste prawa autorskie nie podlegają w świetle prawa polskiego dziedziczeniu. Jednakże roszczenie o zapłatę zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w razie zawinionego naruszenia autorskich praw osobistych

¹¹ Tak J. Barta, R. Markiewicz, [w:] J. Barta, M. Czajkowska-Dąbrowska, Z. Cwiakałski, R. Markiewicz, E. Traple, *Komentarz do ustawy...*, s. 386.

wchodzi do spadku, o ile powództwo wytoczył za życia twórcy¹². Reguła ta wynika z zastosowania art. 445 § 3 k.c.

V. Zasady dziedziczenia praw majątkowych

Do dziedziczenia majątkowych praw autorskich znajduje zastosowanie powszechne prawo spadkowe. W konsekwencji nałożenia na siebie regulacji spadkowych i autorskoprawnych, po śmierci twórcy spadkobiercy nabywają majątkowe prawa autorskie. Mogą korzystać z utworu i rozporządzać prawem do korzystania przez czas trwania ochrony autorskiej. Po upływie tego okresu autorskie prawa majątkowe wygasają, a utwór przechodzi do tzw. domeny publicznej. Oznacza to, że korzystanie z tego utworu nie wymaga zezwolenia, a jedynie uiszczenia (w odniesieniu do utworów literackich, muzycznych, plastycznych, fotograficznych i kartograficznych) stosownych kwot na rzecz Funduszu Promocji Twórczości¹³.

Spadkobiercy uzyskują prawo o treści zbieżnej z prawem twórcy. Wyjątkiem jest zasada wyrażona w art. 18 ust. 2 pr. aut. Zgodnie z tym przepisem po śmierci twórcy spadkobiercy mogą sprzeciwić się egzekucji z autorskich praw majątkowych do utworu nieopublikowanego, chyba że sprzeciw byłby niezgodny z ujawnioną wolą twórcy co do rozpowszechniania utworu. *A contrario* wynika stąd, że spadkobiercy nie mogą sprzeciwić się egzekucji, jeśli twórca ujawnił za życia wolę rozpowszechniania utworu. Wola ta może być uzewnętrzniona w dowolny sposób, wydaje się, że także dorozumiany.

Tytułem powołania do dziedziczenia majątkowych praw autorskich jest testament lub ustawa. Zmarły twórca może ustanowić w testamencie spadkobiercą dowolną osobę fizyczną, bez względu na istnienie wężła pokrewieństwa i jego stopień, albo osobę prawną. Nie ma także przeszkód dla ustanowienia zapisu. Wówczas spadkobierca jest zobowiązany do przeniesienia wskazanych w testamencie praw majątkowych na zapisobiercę. Obok rozporządzeń dotyczących majątkowych praw autorskich twórca może w testamencie wskazać osoby, które będą mogły w przy-

¹² Tamże, s. 387.

¹³ Kwoty te uiszczają producenci i wydawcy egzemplarzy tych utworów; por. art. 40 pr. aut.

szości występować z roszczeniami o ochronę autorskich praw osobistych twórcy. Jeżeli tego nie uczyni, powództwa takie mogą wytaczać: małżonek, a w jego braku kolejno zstępni, rodzice, rodzeństwo i zstępni rodzeństwa (art. 78 ust. 2 pr. aut.).

Prawo polskie nie przewiduje konstrukcji spadku bezdziedzicznego. W sytuacji kiedy nie ma małżonka i krewnych powołanych do dziedziczenia ustawowego, spadek przypada gminie ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy jako spadkobiercy ustawowemu. Jeżeli nie da się ustalić ostatniego miejsca spadkodawcy lub miejsce to znajdowało się za granicą, spadek przypada Skarbowi Państwa jako spadkobiercy ustawowemu (art. 935 k.c.). Reguła ta dotyczy również dziedziczenia majątkowych praw autorskich. W okresie obowiązywania prawa autorskiego z 1926 r. i z 1952 r. zagadnienie dopuszczalności dziedziczenia wywoływało w doktrynie kontrowersje¹⁴. W aktualnym stanie prawnym ustawodawca opowiada się za stosowaniem omawianej reguły¹⁵. Potrzebę jej wprowadzenia można uzasadnić interesem wierzycieli. Możliwa jest bowiem sytuacja, kiedy przysługujące im wierzytelności nie zostałyby zaspokojone, gdyby spadek został pomniejszony o majątkowe prawa autorskie¹⁶, co miałyby miejsce, gdyby majątkowe prawa autorskie nie zostały objęte przez żadnego spadkobiercę. O ile w odniesieniu do nieruchomości można przyjąć, że gmina dziedziczy jako jednostka samorządu terytorialnego najbardziej do tego odpowiednia ze względów pragmatycznych i ustrojowych¹⁷, o tyle w odniesieniu do majątkowych praw autorskich trudniej znaleźć *ratio legis* przyjętego przez ustawodawcę rozwiązania. Można

¹⁴ Przeciwnikiem dopuszczalności stosowania konstrukcji dziedziczenia majątkowych praw autorskich przez Skarb Państwa, na gruncie ustawy z 1926 r., jest S. Ritterman, *Komentarz do ustawy o prawie autorskim*, Kraków 1937, s. 142; natomiast zwolennikiem jej stosowania, na gruncie ustawy z 1952 r., jest A. Koppff, [w:] S. Grzybowski, A. Koppff, J. Serda, *Zagadnienia prawa...*, s. 170-171.

¹⁵ J. Barta, R. Markiewicz, [w:] J. Barta, M. Czajkowska-Dąbrowska, Z. Cwiąkałski, R. Markiewicz, E. Traple, *Komentarz do ustawy...*, s. 398.

¹⁶ Tak A. Koppff, [w:] S. Grzybowski, A. Koppff, J. Serda, *Zagadnienia prawa...*, s. 170-171.

¹⁷ Por. Z. Radwański, *Wprowadzenie do kodeksu cywilnego*, Warszawa 2004, s. XXVII; M. Pazdan, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski t. II, Warszawa 2003, uwagi do art. 935 k.c. i cytowane tam piśmiennictwo dotyczące dziedziczenia przez gminę.

przyjąć, iż wolą ustawodawcy jest, by jedynie społeczność lokalna mogła korzystać z utworu i rozporządzać prawem do korzystania.

Od reguły dziedziczenia przez Skarb Państwa ustawodawca wprowadził jeden wyjątek. Zgodnie z art. 42 pr. aut., jeśli autorskie prawa majątkowe jednego ze współtwórców miałyby przypaść Skarbowi Państwa jako spadkobiercy ustawowemu, część ta przechodzi na pozostałych przy życiu współtwórców lub ich następców prawnych, stosownie do wielkości ich udziałów. Jest to jedyna norma ustanawiająca odmienne od powszechnie stosowanych reguł prawa spadkowego zasady dziedziczenia majątkowych praw autorskich. Wykładnia tej normy wymaga kilku uwag.

1) Omawiana norma została wprowadzona w czasie, kiedy obowiązywał art. 935 § 3 k.c. w pierwotnym brzmieniu, który przewidywał dziedziczenie ustawowe w ostatniej kolejności wyłącznie Skarbu Państwa. W aktualnym stanie prawnym dziedziczy gmina ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy. Dopiero gdy nie można ustalić tego miejsca lub znajduje się ono za granicą, dziedziczy Skarb Państwa. Pojawia się pytanie, czy nowelizacja art. 935 § 3 k.c. ma wpływ na wykładnię art. 42 pr. aut. Wydaje się, że nie można się dziś opierać na językowej wykładni omawianego przepisu, gdyż nie prowadzi ona do zadowalających rezultatów. Omawiana norma znajdowałaby zastosowanie jedynie w sytuacji, kiedy nie można ustalić ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy w Polsce lub kiedy miejsce to znajdowało się za granicą, gdyż tylko wtedy dziedziczy Skarb Państwa. Natomiast wówczas, gdy spadkobiercą ustawowym staje się gmina, należałoby stosować ogólne reguły dziedziczenia, czyli prawa majątkowe jednego ze współtwórców przechodziłyby na gminę. Należy oprzeć się na wykładni celowościowej, która prowadzi do wniosku, że zasada opisana w art. 42 pr. aut. znajduje zastosowanie także do dziedziczenia przez gminę. Można żałować, iż ustawodawca nie dostrzegł i nie usunął tej usterki, nowelizując prawo autorskie. Pożądana wydaje się nowelizacja art. 42 pr. aut. uzgadniająca jego treść z art. 935 § 3 k.c.

2) Prawa majątkowe jednego ze współtwórców nie wchodzi do spadku, gdyż przechodzą na określone osoby niezależnie od tego, czy są one spadkobiercami, czy też nie (art. 922 § 2 k.c.). Osobami tymi są pozostali przy życiu współtwórcy lub ich następcy prawni. Prawa majątkowe przechodzą na pozostałych współtwórców, a nie na spadkobierców zmarłego współtwórcy.

3) Komentowany przepis znajduje zastosowanie wyłącznie w odniesieniu do utworów współautorskich, a więc w sytuacji, kiedy kilka osób wniosło wkład twórczy w powstanie utworu (tzn. wkład każdego ze współtwórców możemy uznać za utwór w rozumieniu art. 1 ust. 1 pr. aut.). Nie można go więc zastosować do zbiorów utworów, czyli wówczas, gdy twórcy jedynie połączyli swoje utwory w celu wspólnego rozpowszechniania (art. 10 pr. aut.).

4) Specyficzną kategorię utworów współautorskich stanowią utwory rozłączne, czyli takie, w których wkłady poszczególnych współtwórców można wyodrębnić z całego utworu i samodzielnie rozpowszechniać. Przykładem jest piosenka, do której tekst i muzykę stworzyli różni autorzy. Powstają wówczas prawa majątkowe do całości (piosenki) oraz prawa majątkowe do różnych wkładów. W przypadku śmierci jednego ze współautorów pozostały przy życiu nie nabywa praw majątkowych do jego wkładu. Wkłady te przechodzą zgodnie z ogólnymi zasadami dziedziczenia na spadkobierców. Natomiast pozostały przy życiu współtwórca ma prawa majątkowe do piosenki jako całości. Jako podmiot praw do całego utworu w miejsce zmarłego współtwórcy wstępują jego spadkobiercy¹⁸.

VI. Konstrukcja *droit de suite*

Francuskie sformułowanie *droit de suite* można przetłumaczyć jako prawo następstwa. Jest to specyficzna instytucja majątkowego prawa autorskiego przyznająca twórcy i jego spadkobiercom prawo do wynagrodzenia kształtującego się w wysokości od 0,25% do 5% ceny zawodo dokonanych odsprzedaży oryginalnych egzemplarzy utworów plastycznych i fotograficznych oraz rękopisów utworów literackich i muzycznych (art. 19-19.1. pr. aut.). Prawo to zapewnia swego rodzaju „łączność” twórcy z oryginałem utworu. Ma tym samym nie tylko aspekt majątkowy, ale również osobisty.

Nierzadko zdarza się, że konkretne dzieło z biegiem czasu zyskuje na wartości. Ceny kolejnych odsprzedaży mogą znacznie przewyższać cenę pierwszej sprzedaży uzyskaną przez twórcę. Jest to najczęściej spowo-

¹⁸ J. Barta, R. Markiewicz, [w:] J. Barta, M. Czajkowska-Dąbrowska, Z. Cwiąkałski, R. Markiewicz, E. Traple, *Komentarz do ustawy...*, s. 398-399.

dowane rozwojem kariery artystycznej twórcy i modami na twórczość określonych autorów. Różnicę między ceną pierwszej sprzedaży a ceną odsprzedaży przechwytywały podmioty prowadzące galerie sztuki, domy aukcyjne itp. Instytucję *droit de suite* wprowadzono, by zapewnić twórcy udział w dochodach czerpanych przez osoby zawodowo trudniące się sprzedażą oryginalnych egzemplarzy (w ramach prowadzonej działalności gospodarczej). Prawo to ma charakter alimentacyjny¹⁹.

Droit de suite trwa przez okres ochrony majątkowego prawa autorskiego (70 lat po śmierci twórcy) i podlega dziedziczeniu. Należy je traktować jako wierzytelność i ekspektatywę²⁰ (roszczenie o zapłatę powstaje, gdy dochodzi do odsprzedaży oryginalnego egzemplarza utworu). Prawo to różni się od typowych majątkowych praw autorskich brakiem strony zakazowej. Majątkowe prawa autorskie polegają m.in. na przyznaniu twórcy możliwości zabronienia innym osobom korzystania z utworu w określony sposób. Przejawia się to najczęściej w przyjęciu przez ustawodawców sformułowania, że twórca może korzystać z utworu z wyłączeniem innych osób.

Droit de suite dotyczy wyłącznie oryginalnych egzemplarzy utworów, czyli takich, które wyszły „spod ręki” twórcy, bowiem tylko za takie egzemplarze nabywcy są skłonni zapłacić wyższą cenę. Chodzi tu o egzemplarze określonych rodzajów utworów. Wyliczenie ustawowe ma charakter wyczerpujący.

Wydaje się, że *droit de suite* należy traktować jako wyjątek od zasady wyczerpywania prawa wprowadzenia do obrotu egzemplarza utworu. Jeżeli egzemplarz został wprowadzony do obrotu przez twórcę lub za jego zezwoleniem, prawo wprowadzenia do obrotu ulega wyczerpaniu. Oznacza to, że dalszy obrót takimi egzemplarzami jest wolny i nie wymaga zgody twórcy (za wyjątkiem najmu i użyczenia egzemplarzy). Każdorazowa zawodowo dokonana odsprzedaż oryginalnego egzemplarza utworu, jeżeli doszło do niej za życia twórcy lub w okresie do 70 lat po jego śmierci, powoduje powstanie roszczenia o zapłatę stosownej sumy.

¹⁹ Por. F. Pollaud-Dulian, [w:] *Juris – Classeur...*, nb. 109.

²⁰ Por. T. Grzeszak, *Droit de suite w prawie autorskim*, Warszawa 1991, s. 62-63.

Podmiotami uprawnionymi z tytułu *droit de suite* są twórca i jego spadkobiercy (ustawowi i testamentowi). Podmiotami zobowiązanymi są zbywca oryginalnego egzemplarza oraz działający na jego rzecz przedsiębiorca (jako agent, komisant, zlecenioborca)²¹. Wynagrodzenie jest wypłacane za pośrednictwem organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi.

Należy uznać, że prawo polskie w zakresie konstrukcji *droit de suite* jest w pełni zgodne z wymogami prawa wspólnotowego²².

VII. Utwory pośmiertne

Dzieło przed ujawnieniem stanowi część osobowości twórcy. Podejmując decyzję o jego ujawnieniu autor publicznie ujawnia tę osobowość²³. Jest to jego uprawnienie o charakterze osobistym. Autor uwalnia tym samym dzieło spod swego władztwa i oznajmia publiczności jego istnienie. Jest to zatem wstęp do realizacji praw majątkowych dotyczących określonego utworu. Podejmując stosowną decyzję, twórca nie rozstrzyga natomiast o rozpowszechnianiu lub publikacji utworu, gdyż uprawnienia te należą już do sfery jego praw majątkowych.

Kwestię rozpowszechniania lub publikacji utworu po śmierci jego autora należy rozpatrywać w dwóch aspektach. Po pierwsze, w okresie, kiedy trwa okres ochrony majątkowych praw autorskich. Po drugie, kiedy okres ochrony majątkowych praw autorskich już upłynął.

Co do rozpowszechniania lub publikacji w okresie trwania ochrony majątkowych praw autorskich sytuacja przedstawia się następująco. Jako uprawnienie osobiste prawo decydowania o pierwszym udostępnieniu dzieła publiczności nie przechodzi na spadkobierców. Jeżeli twórca za życia podjął decyzję o wykonaniu tego prawa i przeszedł do wykonywania i rozporządzania prawami majątkowymi, zawierając np. umowę wydaw-

²¹ Tak E. Traple, [w:] J. Barta, R. Markiewicz, [w:] J. Barta, M. Czajkowska-Dąbrowska, Z. Cwiąkański, R. Markiewicz, E. Traple, *Komentarz do ustawy...*, s. 268.

²² Por. dyrektywę Nr 2001/84/WE dotyczącą *droit de suite* dla autorów oryginalnych dzieł sztuki. Tekst w języku angielskim [w:] J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie...*, s. 951 i nast.

²³ Por. C. Colombe, *Propriété littéraire et artistique*, Paris 1990, s. 154.

niczą, wówczas spadkobiercy dziedziczą prawa i obowiązki obligacyjne spadkodawcy. Nabywają więc prawa i obowiązki wynikające z umów. Spadkobierca staje się tym samym podmiotem praw i obowiązków wynikających z umowy wydawniczej. Wydaje się, że reguła ta może dotyczyć także obowiązku dostarczenia utworu. Pozornie wydaje się, że jest on tak ściśle związany z osobą twórcy, że do spadku nie wchodzi. Jednakże można sobie wyobrazić sytuację, kiedy tekst utworu będącego przedmiotem umowy wydawniczej znajdował się u autora dokonującego korekty i w tym momencie autor zmarł. Nic nie stoi na przeszkodzie, by spadkobiercy przekazali do wydawnictwa tekst z naniesionymi przez twórcę poprawkami.

Pojawia się pytanie, co się dzieje, jeśli twórca przed śmiercią nie podjął decyzji o pierwszym udostępnieniu utworu publiczności. Możliwe są wówczas dwa rozwiązania. Po pierwsze, twórca za życia może wskazać osoby uprawnione do wykonywania jego autorskich praw osobistych. Wolę swoją, jak się wydaje, może ujawnić wyraźnie (np. w testamencie) lub w sposób dorozumiany. Mogą to być również osoby niebędące spadkobiercami. Po drugie, jeśli twórca nie wyraził odmiennej woli, jego osobiste prawa autorskie mogą kolejno wykonywać: małżonek, zstępni, rodzice, rodzeństwo i zstępni rodzeństwa (art. 78 ust. 3 pr. aut.). Wydaje się, że osoby te nie mogą zmieniać woli twórcy²⁴. Oznacza to, że nie mogą one podjąć decyzji o publikacji utworu, jeśli wiedzą, że życzeniem twórcy było, by utwór pozostał nieopublikowany. Mogą natomiast podjąć taką decyzję, jeśli wola zmarłego twórcy nie jest znana.

Po wygaśnięciu majątkowych praw autorskich utwór wchodzi do tzw. domeny publicznej. Korzystanie z takich utworów jest wolne (nie wymaga uzyskania zezwolenia podmiotów uprawnionych z tytułu majątkowego prawa autorskiego). Ustawodawca przyznaje wydawcom tego rodzaju utworów pośmiertnych szczególnie uprawnienie o charakterze majątkowym, dopuszczając możliwość publikowania lub rozpowszechniania w inny sposób utworów, których czas ochrony upłynął, a jego egzemplarze nie były publicznie udostępnione (art. 99¹ pr. aut.).

²⁴ J. Barta, R. Markiewicz, [w:] J. Barta, M. Czajkowska-Dąbrowska, Z. Cwiąkałski, R. Markiewicz, E. Traple, *Komentarz do ustawy...*, s. 591.

Prawo to należy do kategorii tzw. praw pokrewnych. Uznaje ono za godny ochrony wkład organizacyjny i finansowy wydawców utworów pośmiertnych. Chroni także interes majątkowy wydawcy, który jako pierwszy w sposób zgodny z prawem opublikował lub w inny sposób rozpowszechnił utwór, którego czas ochrony już wygasł, a jego egzemplarze nie były dotąd publicznie udostępnione.

Podmiotem tego prawa jest wydawca, który jako pierwszy publicznie udostępnił dany utwór. Pojęcie wydawcy tradycyjnie łączy się z działalnością polegającą na zwielokrotnianiu egzemplarzy utworu i wprowadzaniu ich do obrotu, czyli z publikacją w rozumieniu prawa autorskiego²⁵. Skoro ustawodawca rozszerza działalność wydawcy również na rozpowszechnianie utworu²⁶, wydaje się, że w omawianym przepisie pojęciu wydawcy należy nadać szersze od tradycyjnego znaczenie²⁷. Wydawcą jest każdy, kto rozpowszechnia utwór. Sformułowanie, że wydawca ma rozpowszechnić utwór zgodnie z prawem, należy odnieść do zgodności działania wydawcy z prawami dysponenta nośnika materialnego utworu (np. manuskryptu). Nie jest możliwe przyznanie sformułowaniu o zgodności z prawem charakterystycznego dla prawa autorskiego znaczenia, według którego zgodne z prawem rozpowszechnianie oznacza rozpowszechnianie za zgodą twórcy. W przypadku omawianego prawa zgoda nie jest potrzebna, gdyż majątkowe prawa autorskie wygasły²⁸.

Przedmiotem tego prawa jest stworzenie publiczności możliwości zapoznania się z niechronionym utworem, który nie był wcześniej rozpowszechniany. Omawiany przepis ustawodawca wprowadził, dostosowując prawo polskie do dyrektywy Nr 1993/98/WE w sprawie ujednoczenia czasu ochrony prawa autorskiego i niektórych praw pokrewnych. Został on wprowadzony w interesie powszechnym.

Ustawodawca przyznał wydawcy wyłączne prawo do rozporządzania utworem i korzystania z niego na wszystkich polach eksploatacji przez okres 25 lat od daty pierwszej publikacji lub rozpowszechniania. Prawo

²⁵ Por. art. 6 pkt 1 pr. aut.

²⁶ Rozpowszechnianiem jest publiczne udostępnienie utworu. Por. art. 6 pkt 3 pr. aut.

²⁷ J. Barta, R. Markiewicz, [w:] J. Barta, M. Czajkowska-Dąbrowska, Z. Cwiąkałski, R. Markiewicz, E. Traple, *Komentarz do ustawy...*, s. 710-711.

²⁸ Tamże, s. 711-712.

to ma charakter majątkowy, jest więc dziedziczne. Omawiane prawo dotyczy wyłącznie utworów, nie znajdzie więc zastosowania do wydań odnalezionych archiwalnych fonogramów, wideogramów czy artystycznych wykonań.

VIII. Podsumowanie

Dziedziczenie majątkowych praw autorskich ma istotne znaczenie dla spadkobierców twórców. Stwarza ono podstawę prawną dla czerpania korzyści z rozporządzania prawem do korzystania z utworu stworzonego przez zmarłego twórcę. Wykonywanie autorskich praw osobistych zmarłego autora przez jego spadkobierców również nie jest pozbawione konsekwencji majątkowych. Spadkobiercy mogą podjąć decyzję o pierwszym udostępnieniu utworu publiczności, a później o jego rozpowszechnianiu.